

THE GUILT OF NOB'S PRIESTS ACCORDING TO LIBER ANTIQUITATUM BIBLICARUM /
עוונם של כוהני נב על-פי ספר קדמוניות המקרא

Author(s): איל רגב and Eyal Regev

Source:

Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World /

בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו

כרך חוברת א (תשרי-כסלו תשנ"ח), pp. 53-66

Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23508698>

Accessed: 24-08-2016 16:02 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו.

<http://www.jstor.org>

עוונם של כוהני נב על־פי ספר קדמוניות המקרא

מאת

איל רגב

מבוא

הטבח שערך שאול בכוהני נב (שמו"א כב 6 ואילך) הוא אחד מן המעשים האכזריים הבולטים בתקופת המקרא. לכאורה, הפרטים הנמסרים על פרשה זו ברורים למדי ואינם מעוררים קשיים. אולם, בספר קדמוניות המקרא ניתן למצוא התייחסות יוצאת דופן ובעלת עניין להשמדתם של כוהני נב. נוסף על כך, נב נזכרת בספר זה בהקשר מפתיע שאין לו אח ורע במקורות אחרים – פרשת פילגש בגבעה. כידוע, ספר קדמוניות המקרא (*Liber Antiquitatum Biblicarum*) – שמחברו מכונה לעיתים פסאודו־פילון – חובר, ככל הנראה, בשפה העברית בארץ־ישראל במאה הראשונה לספירה, ושרד בשפה הלטינית¹. הספר כולל, בין היתר, מספר הרחבות של סיפורי המקרא על תקופת השופטים וראשית ימי המלוכה.

במאמר זה נדון בשני האיזכורים של נב בספר קדמוניות המקרא, שעוד לא רנו בהם עד כה. נשווה את דבריו של מחבר הספר לידיעות אצל יוסף בן מתתיהו וספרות חז"ל וננסה לעמוד על דרכה של פרשנות המקרא בספר קדמוניות המקרא, תוך התייחסות לרקע החברתי והגיאוגרפי ממנו שאב או הושפע המחבר. זאת, על מנת לברר מדוע שוכתב הסיפור המקראי בצורה כה יוצאת דופן.

בטרם נדון בפרטי דבריו של הספר על נב בתקופת השופטים וראשית ימי המלוכה, יש להקדים ולהזכיר כמה פרטים אודות נב וסביבותיה באותה תקופה. נב נמצאת בדרומה של ארץ בנימין, והיא מזוהה בתוך הכפר שועפט שמצפון לירושלים².

* תודתי לפרופ' י' קוגל, דר' ח' אשל, ופרופ' י' שורץ שהערוטיהם והצעותיהם תרמו רבות לגיבושו של מאמר זה. המאמר נכתב בסיוע מענק מחקר מטעם מרכז אוריון לחקר מגילות מדבר יהודה והספרות הקרובה להן.

1. על אופיו וזמנו של ספר קדמוניות המקרא וכתבי־היד שהשתמרו ממנו ראה: L.H. Feldman, *Prolegomenon to M.R. James, The Biblical Antiquities of Philo*, New York 1971 [להלן – פלדמן]; H. Jacobson, *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum*, Lieden 1996, pp. 195 ff. [להלן – ג'קובסון].

2. ח' אשל, "נב עיר הכהנים", בתוך: ז"ח ארליך (עורך): שומרון ובנימין, תל אביב תשמ"ז, עמ' 21–17 [להלן – אשל]. נוסף על פרשת הריגת כוהני נב, המקום נזכר בנבואת ישעיהו על מסע שנחריב (יש' י 32) ובתיאור ישובי ארץ בנימין בתקופה הפרסית (נחמ' י"א 33).

מצפון-מערב לה, במרחק של ק"מ אחד, נמצאת גבעת בנימין (גבעת שאול), המזוהה עם תל-אל-פול³. גבעה היא מקום מגוריו של שאול המלך (שמו"א כב 6)⁴. מספר ק"מ מצפון-מערב לגבעה שוכנת גבעון. מן המקרא עולה כי בני שבט בנימין — ובמיוחד שאול ובני משפחתו — ניסו להשתלט על אדמות הגבעונים ועל העיר גבעון (שמו"ב כ"א). דומה שאת הסיבה לכך ניתן לתלות במצבם הקשה של אנשי בנימין, לאחר פרשת פילגש בגבעה שבעקבותיה חרבה עירם. יש לשער כי במהלך תקופת השופטים, איברו בני בנימין את האחיזה בנחלת אבותם, ואדמותיהם נתפסו על ידי הגבעונים⁵.

גורם נוסף — ובו עיקר ענייננו — שהתיישב בארץ בנימין בסוף תקופת השופטים, היו הכהנים מבית עלי. אשר נמלטו משילה לאחר שנחרבה בידי הפלישתים, בעקבות תבוסת בני ישראל בקרב אבן-העזר. כוהני בית עלי התיישבו בנב, והעבירו לשם את כלי המשכן שלא נפלו בידי הפלישתים⁶. כוהנים אלו היו גורם חדש בארץ בנימין והם התיישבו, ככל הנראה, על אדמות העיר גבעה — נחלת אבותיו של שאול. לפיכך, ניתן לראות בפעילותו הנמרצת של שאול נגד כוהני נב, לא רק עונש, או נקמה, על כך שאחילך סייע לדויד לברוח משאול, כשהתיר לו לאכול מלחם הפנים ונתן לו את חרב גלית הפלישתי. מעשה זה של שאול קשור במאמציו לרחוק את הכהנים מארץ בנימין ולהחזיר את אדמות גבעה לבני שבט בנימין. ייתכן גם שבמעשה זה ניסה שאול להשתלט על חוגי הכהונה — כשלבסוף העביר את אהל מועד מנב לגבעון⁷. במקרא נמסר על שני כוהנים מבית עלי ששימשו בתפקידים

3. ב' מזר, "גבעה, גבעת בנימין, גבעת שאול", אנציקלופדיה מקראית, ב, ירושלים תשי"ד, עמ' 416-417; ג' לאפ, תל אל פול, בתוך: א' שטרן (עורך), האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים תשנ"ב, עמ' 1305-1308.
4. על גבעה ומוצאו של שאול ממנה, ראה: ז' קלאי, נחלות שבטי ישראל, ירושלים תשכ"ז, עמ' 336, הע' 151 והספרות שם; י' אמית, ספר שופטים אמנות העריכה, ירושלים-תל אביב תשנ"ב, עמ' 322, הערה 38, והשווה: P. M. Arnold, *Gibeah, The Search for a Biblical City*, JSOTSup 79, Sheffield, 1990, pp. 87-100.
5. ראה: מ"צ סגל, ספרי שמואל, ירושלים תשט"ז, עמ' רנד-רנו, ססה-שסס; אשל, (לעיל, הערה 2) עמ' 20-21; J. Blenkinsop, 'Did Saul Make Gibeon his Capital?', VT 24 (1974), pp. 21-20.
6. 1-7. לפניעתו של שאול בגבעונים (שמו"ב כא) ראה להלן. על משפחת שאול בגבעון בסוף תקופת המלוכה השווה: A. Demsky, 'The Genealogy of Gibewon (I Chron. 9:35-44: Biblical and Epigraphic Considerations', BAZOR 202 (1971), pp. 16-23.
7. על חורבן שילה ראה שמו"א ד, והשווה: D.G. Schley, Shilon, *A Biblical City in Tradition and History*, JSOT Sup 63, Sheffield 1989, pp. 167 ff. נכללת ברשימת ערי הלויים (יהו' כא), ואף לא בפרשת פילגש בגבעה, עשויה ללמד כי הכהנים התיישבו בה לאחר חורבן שילה. וראה, קלאי (לעיל, הע' 4), עמ' 336-337, 386.
7. ראה, שליי (שם), עמ' 152-157; מ' גרסיאל, מלכות שאול ומלכות דוד, ירושלים תשל"ז, עמ' 187-183. A. Alt, 'The Formation of the Israelite State in Palestine', in: *idem: Essays on Old Testament History and Religion*, Oxford 1966, pp. 193-194.

פולחניים: אחימלך (או אחיה) בן אחיטוב, אחי איכבוד, בנו של פנחס בן עלי. אחימלך היה "נשא אפור" בשילה בראשית ימי מלכותו של שאול (בעת המלחמה במכמש)⁸; אביתר, בנו של אחימלך, הניצול היחיד מבין כוהני נב, אשר נמלט אל דויד והיה כהן לפניו עד שהודח על ידי שלמה, ואת מקומו תפס צדוק⁹. פרטים אלה חשובים להבנת הדרך בה משכתב מחבר ספר קדמוניות המקרא את הסיפור המקראי.

ב. מעשה פילגש בגבעה אירע בנב

איזכורם הראשון של נב ותושביה בספר קדמוניות המקרא סוטה באופן ברור ומפתיע מפרטי המעשה במקרא. על-פי קדמוניות המקרא פרשת פילגש בגבעה, אשר הסעירה את כל ארץ בנימין, ארעה לא בגבעה אלא בנב:

ויהי בעת ההיא ויבוא איש ממטה לוי לגבעון¹⁰ וכאשר רצה להשאיר שם בא השמש, ויחפוץ להכנס בה ולא נתנוהו יושביה [להכנס]. ויאמר אל נערו: לך נהג את הפרד ונבוא לעיר נוב כי אולי יתנו לנו להכנס בה. ויבוא וישב שם ברחוב העיר ולא אמר לו איש: בוא אל ביתי. ויהי שם איש לוי ושמו בתק וכראותו אותו אמר לו: הלא אתה בהל משבטי? ויאמר אני. ויאמר לו: האינך יודע את רשעת יושבי העיר הזאת ומי שרל להכנס הנה? מהר ללכת מפה ובוא אל ביתי אשר אני גר בו והשאיר שם היום¹¹.

המשכו של הסיפור זהה לזה שבמקרא: פילגשו של האורח מתה בעקבות מעשי הזימה של המקומיים, האיש מבתר את גופת פילגשו, שולח את נתחי הגופה לשבטי ישראל והפרשה גורמת למלחמה עקובה מדם בין שבט בנימין ליתר השבטים. בתיאור המעשה בספר יש תוספות מעניינות על הסיפור שבמקרא¹². העובדה המשמעותית

8. שמו"א יד 3. וראה גם שמו"א כא 1 ואילך.

9. ראה: שמו"א כב 23-20, כג 9, ל 7; שמו"ב ח 17; מל"א ב 27. וכן: M. Tsevat, 'Studies in the Book of Samuel', HUCA 32 (1961), pp. 209 ff.

10. כתב היד הלטיני גורס Gabao. רוב החוקרים סברו שזהו שיבוש של Gabaa (גבעה) והתקשו למצוא הסבר לכך, אולם ג'קובסון (עמ' 1028) מודה כי למרות ששיבוש כזה אפשרי, פשוט יותר להניח כי המקור גרס Gabaa. מכל מקום, על-פי האפשרות הראשונה שינה מחבר קדמוניות המקרא את הכתובים בצורה גסה ושרירותית – תופעה שאין כל דרך להסבירה והיא חורגת ממנהגו של המחבר – בעוד שאם גרס כאן "גבעון" מדובר בהרחבה על המקרא, כדרכו במקרים רבים. לפי קדמוניות המקרא מח 3, Gabaa היא העיר שבנו בני בנימין לאחר שחטפו מבנות שילה. זוהי, ללא ספק, תוספת של המחבר לפסוק "וישבו אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהן" (שופ' כא 23). גם התיחסות זו היא סטייה מן הסיפור המקראי המרחיבה את הדיון על גבעון (שלא נזכרה כלל בסיפור המקראי), אשר אינה עומדת בסתירה של ממש עם המקרא. התעניינות זו של המחבר בגבעון עשויה לרמוז לקשר שלו לאיזור, וראה להלן.

11. קדמוניות המקרא מה 1-2 (תרגומו של א"ש הרטום, הספרים החיצוניים, ט, תל אביב תשכ"ט, עמ' 117). למקור הלטיני ראה, ג'קובסון, עמ' 66. על התמיהות שמעוררת מסורת זו השווה: ל' גינצבורג, אגדות היהודים, ה, רמת גן תשל"ה, עמ' 145.

12. ראה, ג'קובסון, עמ' 1029 ואילך.

לדיוננו היא שהמעשה לא אירע בגבעה אלא בַּנב. ספר קדמונית המקרא עקבי בזיהוי המקום עם נב ומדגיש כי אנשי העיר היו רשעים, וכתוצאה ממלחמת בני בנימין שבבטי ישראל נהרגו אנשי נב, רכושם נבזז ועירם נשרפה כליל¹³.

העובדה שהמחבר העביר את סיפור הפילגש מגבעה (גבעת בנימין, גבעת שאול) לנב דורשת הסבר. ברור שאין כל בסיס היסטורי לגירסה של קדמוניות המקרא, מה גם שספק אם נב הייתה קיימת בראשית תקופת השופטים, שהרי היא מוזכרת לראשונה רק בימיו של שאול. אולם, יש לשאול מדוע שינה מחבר הספר את הסיפור המקראי. האם נפלה כאן טעות, או שמא זה מעשה מכוון שניתן לראות בו מגמה מסויימת? על שאלות אלו נוכל לענות רק לאחר שנברר את התייחסותו של ספר קדמוניות המקרא לכוהני נב, בגירסתו למעשה הטבח ששאול ערך בהם – טבח שבעקבותיו כמעט וחוסלו לחלוטין כוהני בית עלי.

ג. רציחת כוהני נב היא עונש על חטאיהם

לדעתו של מחבר קדמוניות המקרא, לאחריתה הנוראה של נב היתה סיבה

מיוחדת:

בעת ההיא היו הכוהנים אשר היו בנוב מטמאים את קדשי ה' ומבזים את בכורי העם ויקצוף אלהים ויאמר: הנה אשמיד את זרע יושבי נוב כי הלכו בדרכי בית עלי: ובעת ההיא בא דואג הסורי אשר היה על פרדות שאול ויאמר אל שאול: אתה יודע כי אבימלך הכהן הוא בעצה אחת עם דוד ונתן לו חרב ושלח אותו בשלום. וישלח שאול ויקרא לאבימלך ויאמר לו: מות תמות כי עצה הכנות עם אויבי. ויהרוג שאול את אבימלך ואת בית אביו ולא נמלט אחד משבטו כי אם אביתר בנו לבדו. וילך אל דוד ויגר לו את כל אשר קרה¹⁴.

לפי גירסתו של ספר קדמוניות המקרא, נב נחרבה בידי שאול כעונש שהאל הביא עליה, על החטאים הפולחניים של כוהניה – סימוא הקורבנות וביזוי הביכורים¹⁵. חטאים אלו דומים לחטאי בני עלי, חפני ופנחס. הללו מתוארים כבני בליעל

13. שם, מה 3-מז 11. על פרשת פילגש בגבעה ראה: ט' רודין-אוברסקי, "הנספח לספר שופטים", באר שבע ב (תשמ"ה), עמ' 151-165; 279 pp. J.A. Soggin, *Judges*, OTL, Philadelphia 1981, pp. 279.

14. קדמוניות המקרא סג א-ב (מהד' הרטום, עמ' 133). למקור הלטיני ראה, ג'יקובסון, עמ' 85. להבדלי הנוסח בין הטקסט לנוסח המסורה ("דואג הסורי" במקום האדמי, אבימלך במקום אחימלך) – ככל הנראה בעקבות תרגום השבעים – ראה ג'יקובסון, עמ' 1099.

15. אמנם, גישה מעט שונה מובלעת בקדמוניות המקרא סג 3, שם נאמר כי האל ראה את שתיקת העם על הטבח ההמוני של שלוש מאות שבעים וחמש נפשות (כגירסת השבעים וקדמוניות היהודים ו, 260; נוסח המסורה גורס שמונים וחמישה) כחטא שעליו הם נענשו מאוחר יותר במפלה צבאית. ראה, ג'יקובסון, עמ' 1200. טענה זו קרובה לדברי חז"ל על העדר תגובה מצד העם על חטא פסל מיכה (סנהדרין קג ע"ב).

החומסים את העם כרי לזכות במנה גדולה של בשר הקרבן (שמו"א ב 12-17). מעשיהם אלה מתוארים בתוכחה של איש-האלוהים כלפיהם: "למה תבעטו בזבחי ובמנחתי אשר צויתי מעון ותִכְבֵּד את בניך ממני לְהַבְרִיאֲכֶם מראשית כל מִנְחַת ישראל לעמי" (שמו"א ב 29). דברים אלה, שאיש האלהים משמיעם לעלי, כוללים נבואה על מכת מוות העתידה לבוא על כוהני בית עלי, ובמקומם יקים לו ה' "כהן נאמן" ולו יבנה ה' "בית נאמן" אשר צאצאי כוהני בית עלי יתחננו אליו ללחם (שמו"א ב 31-36). דברים אלו מכונים לעלייתו של בית צדוק בימי שלמה¹⁶.

השוואת התיאור המקראי של חטאי בני עלי המתוארים בשמו"א, עם חטאי כוהני נב כפי שהם מפורטים בקדמוניות המקרא, מלמדת כי יש תלות ספרותית בין שני תיאורים אלה¹⁷. נראה שמחבר ספר קדמוניות המקרא שאב את עוונה של נב ממעללי בני עלי – ביזוי הקודשים ומנחת הראשית – שהרי לפי קדמוניות המקרא אלה הם גם חטאיהם של כוהני נב¹⁸. פרשנות זו של מחבר קדמוניות המקרא תובן, אם נזכור כי לאחר חורבן שילה עברו הכוהנים מבית עלי לנב ואיתם עבר גם מקום הפולחן הרשמי. אולם, דומה שמחבר הספר אינו תולה את עונשם של כוהני נב במוצאם מבית עלי שגורלו נחרץ. מה גם שקשה לקבוע שכל כוהני נב היו מבני עלי דווקא. הרי על-פי קדמוניות המקרא, כוהני נב נענשו על כי הלכו ברכי בית עלי ולא מפני שהתייחסו על משפחה זו. כלומר, העונש בא על מעשיהם הרעים ולא בגלל מוצאם המשפחתי. אמנם, במקרא אין כל רמז לחטאים מעין אלה ובהמשך נידרש לסיבות שהביאו את המחבר לטעון שגורלה המר של נב הוא עונש על מעלליה.

עיון בפרשנות הקדומה לסיפור מחייתה של נב מעל פני הארמה מגלה שמחבר קדמוניות המקרא נוקט בגישה יחידאית. מסורות אחרות, מסוף ימי בית שני ותקופת המשנה והתלמוד, תולות את עיקר האשמה בשאול המלך. יוסף בן מתתיהו מודה, אמנם, שהריגתם של כוהני נב היא התגשמות הנבואה שנמסרה לשמואל על אברן זרעו של עלי¹⁹. אולם, הוא מתאר את מעשהו של שאול כאכזרי ומאשימו בשחיתת

16. על בני עלי ראה, צבת (לעיל, הע' 9), עמ' 191-216. מלשונו של שמו"א ב 29 קשה להבין מה היה חטאם הפולחני של בני עלי (השווה, ג'יקובסון, עמ' 1198). להתמודדותם רבת הפנים של חז"ל עם סוגיה פרשנית זו, ראה: מ' בר, "בניו של עלי באגדת חז"ל", בר אילן יד (תשל"ז), עמ' 97-79.

17. על האופן בו מחבר הספר משלב טקסט מקראי שלא במקומו כדי להרחיב את העלילה, ראה ג'יקובסון, עמ' 231-233.

18. אך השווה: M.J. Murphy, *Pseudo-Philon Rewriting the Bible*, Oxford-New York, 1993, pp. 215 [להלן – מרפי], אשר העלה את האפשרות הבלתי סבירה, כי החטא עליו מדובר הוא טימוא לחם הפנים על ידי אחימלך, אשר נתן לדוד (שאיננו כהן) לאכול ממנו (שמו"א כא 7-4), והשווה, ג'יקובסון, עמ' 1198. מכל מקום, גם מרפי אינו סבור שזהו החטא שבטעו, לדעת מחבר הספר, נדונו כוהני נב לכליה.

19. קדמוניות היהודים ו, 261.

זקנים וטף והחרבת עיר שהאלהים בחר בה. לדעתו, הפחד מדוד (או הקנאה בו) וההישמעות ליצר האדם, הם שגרמו לשאול לנצל את כוחו כשליט ולהעניש את אחימלך וחבריו על לא עוול בכפם. מעניין הרבר כי יוסף בן מתתיהו אינו מצביע על חטאם של כוהני נב. נהפוך הוא, הוא אף מכנה אותם "כוהנים ונביאים"²⁰.

גם מדרשי חז"ל רואים בהשמדתה של נב בידי שאול חטא חמור ביותר. האמוראים ראו ב"עוונה של נב" חטא שהיו לו השלכות עד לימי עלייתו של סנחריב על ירושלים²¹, ולעיתים הם אף מרעיפים דברי שבח על כוהני נב²². מדרשים, מאוחרים יחסית, רואים בהריגת כוהני נב אחד מן החטאים שגרמו לאחריתו המרה של שאול, כשנאלץ לפנות לבעלת האוב ולהמית את עצמו בשדה הקרב²³. אולם, בפרשנות חז"ל ניתן למצוא רמזים לכך שסוגיית גורלה של נב מורכבת יותר מכפי שנראה מלכתחילה. עיון קצר בכמה מן הדעות המוזכרות בתלמודים ובמדרשים, עשוי להבהיר במעט את הבעייתיות שבסיפור המקראי, ובעקבות זאת אף לפתוח פתח להבנת פרשנותו של ספר קדמוניות המקרא לסוגיה זו.

חכמים אחרים ביקשו לתלות את האשמה בהריגת כוהני נב באישים נוספים. מטבע הדברים, הטילו חז"ל את האשמה בדואג האדומי (שמו"א כב 4-19) וייחסו לו לא רק את מעשה ההרג, אלא למדו מכך גם על חטא לשון הרע²⁴. אישיות נוספת הנושאת באחריות לשפיכות הדמים היא דוד, שהרי אם לא היה בא לנב ומבקש את עזרתו של אחימלך (שמו"א כא), לא היתה לשאול סיבה לנקום בכוהני נב²⁵. חכמים אחרים טענו, כי יהונתן בן שאול נושא באחריות למעשה הנורא²⁶; יש ביניהם

20. שם, שם 259-268. השווה: J. Blenkinsopp, 'Prophecy and Priesthood in Josephus', *JJS* (1974), pp. 239-262. על הקשר בין כהונה ונבואה בתקופת השופטים ראה: צ"מ אורלינסקי, 'הרואה-הכהן', בתוך: ב' מור (עורך), ההיסטוריה של עם ישראל, ג, השופטים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 147-152. על היחס בין קדמוניות המקרא וקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו ראה, פלדמן, עמ' lviii ואילך.

21. בבלי סנהדרין צה ע"א.

22. ראה המדרשים אצל פלדמן, עמ' lxi.

23. ויקרא רבה כו, ז (מהר" מרגליות, ירושלים תשס"ז, עמ' תרד"תרנח); מדרש תנחומא מצורע, ד (מהר" בובר, ירושלים תשכ"ד, עמ' 44-45). השווה: רש"י לשמו"א כה 6, ד"ה גם; רד"ק לשמו"א כה 15, ד"ה גם ביד ולשמו" ב יב 9, ד"ה ואותו הרגת.

24. ירושלמי סנהדרין י, ב, כט ע"א; מדרש תהלים נב ב-ז (מהר" בובר, ירושלים תשכ"ז, עמ' 282-286). והשווה, מדרש תנחומא נח, כג (מהר" בובר, עמ' 51-52). יש לציין כי ספר קדמוניות המקרא סג 4 מנבא עונש נורא לדואג הסורי, ומכאן משתמעת הטענה שדואג חטא. ראה, ג'יקובסון, עמ' 1200-1201. על חלקו של דואג בסבב כוהני נב ראה: D.V. Edelman, *King Saul in the Historiography of Judah*, *JSOT Sup* 121, Sheffield 1991, pp. 175-181. העובדה שיתר אנשי שאול סרבו לבצע את פקודת הרצח, השווה: מ' גרינברג, על המקרא ועל היהדות, תל אביב תשמ"ז, עמ' 102 ואילך.

25. סנהדרין צה ע"א. מדרש זה בא בעקבות איזכור אויבי דוד היושבים בנב (שמו"ב כא 16).

26. "דאמר רב יהודה אמר רב אלמלא הלווהו יהונתן לדוד שתי כיכרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדמי ולא נהרג שאול ושלשת בניו" (סנהדרין קד ע"א).

המאשימים את אבנר בן נר, שר צבאו של שאול, "שהיה סיפק בידו למחות ולא מיחה"²⁷.

לפיכך, ניתן להצביע על מגמה מסויימת, משותפת למדרשי חז"ל ולספר קדמוניות המקרא. נוכחנו לדעת, כי מחבר קדמוניות המקרא נמנע מלהאשים את שאול במעשה ההרג, על אף שהרג הכוהנים כשלעצמו נתפס בעיניו כחטא הרובץ על העם כולו (קדמוניות המקרא סג 3). והנה, לא רק בספר קדמוניות המקרא אלא גם במדרשי האגדה, מימי האמוראים ואילך, יש תופעה דומה של ניסיונות להטיל את האחריות לטבח הנורא לא על שאול — כפי שעולה בבהירות מפרשטו של מקרא — אלא על גורמים אחרים. העובדה שמגמה זו חוזרת פעמים מספר בספרות חז"ל, מלמדת כי אין מדובר כאן במדרש מזדמן, האופייני לחכם זה או אחר, אלא מצביעה על כך שחכמים רבים נקטו בגישה מדרשית זו. הייתכן, כי על אף שהמקרא אומר במפורש שהטבח בוצע בפקודתו של שאול, קיים במקרא פרט אשר הביא את מחברי מדרשים אלה — ובראשם מחבר קדמוניות המקרא — לרעיון המהפכני כי יש לנקות את שאול מאשמת הרצח?

דומה שאת הסיבה למגמה פרשנית זו, ניתן למצוא בעניין הבולט בחסרונו במקרא עצמו. על אף העובדה שמן הכתוב בשמו"א כב 16-18 ברור, כי שאול הורה על הריגת כוהני נב²⁸, אין במקרא התייחסות כלשהי לחטא זה. לעומת זאת, החטא המודגש בשמו"ב כא — אך נעדר מתיאור ימי מלכותו של שאול בשמו"א — הוא פגיעתו של שאול בגבעונים²⁹. עובדה זו הביאה את חז"ל לקשר בין חטאו של שאול כלפי הגבעונים לטבח שערך בכוהני נב, ולטעון כי שני המעשים בוצעו בחדא מחתא: "וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכוהנים שהיו מספקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו"³⁰. כך מגשרים חז"ל על הפער

27. ויקרא רבה כו, ב (מהד' מרגליות, עמ' תקצד). השווה: במדבר רבה יט, ב (דפוס וילנא, עח ע"ב).

28. על הרקע הגיאוגרפי-פוליטי לטבח ראה לעיל, הערות 6-7.

29. השווה פירוש הרד"ק לשמו"א כב 19. על התפיסה כי שאול לא נענש על הטבח שערך בכוהני נב (ככל הנראה, כיוון שציווה את דואג לבצע זאת ולא הרגם כמו ידיו), השווה פירושו לשמו"א כח 18 ולשמו"ב יב 9. למדרשי חז"ל, בהם ניכרת התחבטות בעיה האחרונה, ראה גינצבורג (לעיל, הע' 11), עמ' 44, 163.

30. יבמות עח ע"ב. ראה הדיון אצל א"א אורבך, חז"ל — פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"ח 4, עמ' 461-458. וראה גם: בבא קמא ק"ט ע"א; ויקרא רבה כב, ו (מהד מרגליות, עמ' תקיג); במדבר רבה ח, ד (דפוס וילנא, כב ע"ג). על הרקע ליחסי משפחת שאול והגבעונים ראה לעיל, הערה 5. למעשה, חז"ל מצביעים כאן על בעיה פרשנית נוספת, והיא שחטאו של שאול כלפי הגבעונים נזכר במקרא רק בסוף ימי מלכותו של דוד (שמו"ב כא) ולא נאמר עליו דבר בימי חייו של שאול. בכריכת שני מעשי הרצח יחדיו הם מנסים לפתור את שתי הסוגיות. מן הראוי לציין כי לדעת אשל (עמ' 21), הגבעונים עצמם ביקשו לקשור את פגיעתו של שאול בהם עם הטבח בכוהני נב: הם הוקיעו את בני שאול "בהר לפני ה'" (שמו"ב כא 9), כלומר, לפני המזבח או הבמה שהיתה בשעתה בָּנָב.

שבין החטא — הטבח בכוהני נב — לעונש הפוקד את צאצאי שאל בעקבות פגיעתו של אביהם בגבעונים. משמעות הרבר היא, כי באמצעות פרשנות זו חז"ל אינם מנקים את משפחת שאל מן העוון שבמחית נב ובכך הם פותרים את הקושי שבסיפור המקראי.

לאור דברים אלה ניתן לקבוע, כי בדומה למדרשי חז"ל גם מחבר ספר קדמוניות המקרא הבחין בבעיה הפרשנית הנגרמת בגלל העדר כל איזכור לחטאו של שאל והעדרו של עונש שהמלך היה ראוי לו³¹. אולם, נראה כי הנסיונות לפתור בעיה פרשנית זו במדרשי חז"ל ובספר קדמוניות המקרא שונים בתכלית. חז"ל מבקשים שותפים לאשמתו של שאל, או מנסים לקשר את ענין נב עם טענות הגבעונים כלפי דוד על הנקמה בבית שאל (שמו"ב כא). לעומתם, ספר קדמוניות המקרא פותר זאת בקביעה חד־משמעית שאין לה כל אסמכתא במקרא — כוהני נב נענשו בידי האל על חטאם.

נשאלת השאלה מה הביא את מחבר הספר לשכתב בדרך זו את הסיפור המקראי, בניגוד לחז"ל שלא העלו על דעתם להטיל את האשמה בכוהני נב עצמם. האם ייתכן שהמחבר הגה את סיפור עונם של כוהני נב בעקבות רעיונות שהיו מקובלים בסביבה בה חי, או שאב ממסורת כלשהי שהתהלכה בחוגו במאה הראשונה לספירה? טענת מחבר קדמוניות המקרא, כי כוהני נב הומתו בשל חטאים פולחניים, מביאה אותנו לשער כי יסודה מצוי בתפיסה המקובלת בסוף ימי בית שני, הקשורה בנושאים כגון מוצא הכוהנים, תיפקודם במקדש והיחסים בין קבוצות כוהניות וכיתות שונות³². כידוע, סוגיות אלו היו עילה לפולמוס קשה, אשר היתה לו השפעה ניכרת על חיי החברה והדת בקרב יהודי ארץ־ישראל.

יש לזכור כי הטענה שכוהנים אלה או אחרים חוטאים לתורה, או חומסים את הזולת, שכיחה ביותר בספרות בית שני, ואף יש לה הדים אצל חז"ל³³. במספר מקורות

31. על הקיים המשותפים בין קדמוניות המקרא ומדרשי חז"ל. ראה פלדמן, עמ' lxxviii ואילך. על האופן בו קשיים בהבנת המקרא מביאם ליצירת מדרש (כלומר, הרחבה סיפורית על המקרא) הבא לפתור קשיים אלה ראה: J.L. Kugel and R.A. Greer, *Early Biblical Interpretation*, Philadelphia 1986, pp. 73-102, esp. 88; J.L. Kugel, *In Potiphar's House*, New York 1990, pp. 3-5, 247-270.

32. בדומה לכך הניח בר (לעיל, הע' 16, עמ' 82-83) כי ניתן לראות בדבריו של יוסף בן מתתיהו על חטאי בני עלי השתקפות של הטענות כלפי כוהני ירושלים בסוף ימי בית שני. על יחסו המורכב של ספר קדמוניות המקרא למעמד הכהונה השווה, מרפי, עמ' 265. ייתכן כי נימה של פולמוס כלפי הכהונה הגדולה משתקפת בכך שבקדמוניות המקרא יש הפרדה בין הכהן הגדול לבין האורים ותומים. ראה: R. Hayward, 'Pseudo-Philo and Priestly Oracle', *JJS* 46 (1995), pp. 43-54.

33. ראה: D.R. Schwatz, *Priests, Temple, Sacrifices: Opposition and Spiritualisation*, doctoral dissertation, The Hebrew University, Jerusalem 1979, pp. 26-41. יש לציין כי חז"ל קישרו את התמרמרות על הביתוסים ומשפחות הכהונה הגדולה עם חטאם של בני עלי. ראה: פסחים נו ע"א; ירושלמי יומא א, ה (לס ע"א).

בספרות החיצונית ובמגילות קומראן יש טענה כי אותם חוגים כוהניים, אליהם מתייחסים מקורות אלה בעוינות, מבצעים חטאים שונים ואף מנבאים להם עונש חמור בעתיד³⁴. ניתן לשער, כי מחבר ספר קדמוניות המקרא הושפע מתופעה זו ואימץ אותה כדפוס ספרותי. כלומר, ההנחה שכוהנים נענשים על חטאיהם בטבח אכזרי נראתה לו, למחבר הספר, הגיונית – בהתחשב עם הלכי המחשבה שרווחו בימיו. אולם, יש אפשרות נוספת להבנת הרקע החברתי, לטענתו של ספר קדמוניות המקרא כי כוהני נב נענשו על עוונותיהם. כאמור, כוהני נב מהווים את הריכוז העיקרי של הכוהנים בימי שאול ומזוהים עם בית עלי, כהם גם אביתר בן אחימלך שנמלט על נפשו מנב. לפיכך, השמדת כוהני נב נחשבה כאחד הגורמים לעליית בית צדוק, המזוהה עם הכהונה הגדולה החל מימי שלמה³⁵. בסוף ימי בית שני סימל בית צדוק את הכהונה הגדולה האידאלית. חלק מן הכוהנים שפעלו באותה תקופה טענו כי הם ממשיכי בית צדוק, ורבים סוברים כי זהו מקור שמם של הצדוקים. גם כת קומראן הדגישה כי הנהגתה מתייחסת על כוהנים מבית צדוק, והשתמשה בכך כטעוץ לצדקת דרכה ולמידת הלגיטימיות של אותה הנהגה³⁶.

34. ניתן להשוות את יחס קדמוניות המקרא לכוהני נב עם כמה מקטעי הפולמוס כלפי הכוהנים בספרות הפסיאודואפיגרפית ומגילות קומראן: "את קרבנות ה' תגזלו ומחלקיו תגנבו כל מבחר... כי גם את הקדשים בלעג ובקלס תשקצו. ועל כן המקדש אשר בו יבחר ה' לשממה יהיה בטמאתכם ואתם שבוים תהיו בין כל הגויים" (צוואת לוי יד 5 – טו 1, תרגום י' אוסטירויצר, בתוך: א' כהנא, הספרים החיצונים, תל אביב תש"ך, א, עמ' קסז). ראה: H.W. Hollander and M. de Jonge, *The Testaments of the Twelve Patriarch*, Leiden 1985, p. 170. אליהם בוזו כמו באין יורש [נגואל. רמסו מזבח ה' בכל טמאה ובגדת דם טמא קרבנות כבשר חל" (מומורי שלמה ח 11-12, תרגום מ' שטיין, מהד' כהנא, א, עמ' תמוז); "נפשו הדבר ע]ל הכהן אשר מרד [ויפיך] חוקי [אל וכול אויביו קמו והתע]ללו בו [להיות נגועו במשפטי רשעה ושעורריות מחלים רעים עשו בו ונקמות בגוית בשרו... פשרו על כוהני ירושלים האחרונים אשר יקבצו הון ובצע משלל העמים ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד חיל הכתאים" (פשר חבקוק ח 16-7. ראה: ב' ניצן, מגילת פשר חבקוק, ירושלים תשמ"ו, עמ' 180-183). לקטעי פולמוס נוספים מעין אלה, ראה גם: J. Tromp, *The Assumption of Moses*, Leiden 1993, pp. 192-194; D. Dimant, 'New Light from Qumran on the Jewish Pseudepigrapha - 4Q390 in: J. Trebolle Barrera and L. Vegas Montaner (eds.), *The Madrid Qumran Congress*, Leiden 1992, pp. 405-448. לאופיה של המגמה האפוקליפטית בקומראן ובספרות החיצונית ראה, ניצן (שם), עמ' 11-28; M.E. Stone, 'List of Revealed Things in the Apocalyptic Literature', *Selected Studies in Pseudepigrapha and Apocrypha*, Leiden 1991, pp. 404 ff. D.R. Schwartz, 'On Two Aspects of Priestly View of Descent in Qumran', in: L.H. Schiffman (ed.), *Archaeology and History in the Dead Sea Scrolls*, Sheffield 1990, pp. 157-178.
35. ליחס בין בית עלי לבית צדוק בתקופת המקרא השווה: M. Haran, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel*, Oxford 1978, pp. 71-111.
36. ראה: י' ליוור, חקרי מקרא ומגילות מדבר יהודה, ירושלים תשל"ב, עמ' 131-154; א' באומגרסן, 'קומראן והכיתיות ביהדות בתקופת בית שני', בתוך: מ' ברושי ואחרים (עורכים), מגילות מדבר יהודה, ארבעים שנות מחקר, ירושלים תשנ"ב, עמ' 143 ואילך: J. Le Moyne, *Les Sadducéens*, Paris 1972, pp. 155-163.

אכן, בסוף ימי בית שני – התקופה בה נכתב ספר קדמוניות המקרא – היתה בעיני הצדוקים וכת קומראן משמעות רבה לשאלת מעמדם של בית צדוק ויורשיו. הללו ביקשו להשליט את עמדותיהם על הכלל או לטעון לצדקת דרכם בטענה שהם ראויים לכך כיוון שהם צאצאיהם, או ממשיכי דרכם, של כוהני בית צדוק. כך, למשל, במגילת ברית דמשק (ג 18–ד 12) מופיעה טענה פולמוסית הדרורשת את הנבואה על חורבנו של בית עלי שבמקומו יבוא "כהן נאמן" (שמו"א ב 31–36). לטענת כת קומראן, חבריה הם ממשיכיהם של בני צדוק, בעוד שאלה שמחוץ לכת נמשלים לבית עלי שגורלו נחרץ, ועל כן העתיר צופן בחובו טובות לחברי כת קומראן.³⁷

תופעה זו, בה אלה המזהים עצמם עם בית צדוק מתפלמסים עם אלה הנחשבים בעיניהם ככוהני בית עלי (שייתכן והם מסמלים קבוצת כוהנים יריבים), מביאה להשערה כי הצגת הדברים בספר קדמוניות המקרא באה להשמיע – ולו בדרך אגב – כי בית צדוק עלה לגרולה, לא בגלל טבח חסר פשר בכוהנים שהנהיגו את העם בימי שאול, אלא כדי למלא את מקומם של כוהנים חוטאים מבני עלי שנענשו על חטאיהם. הטענה, כי כוהני נב מבית עלי הודחו מתפקידם בשל עוונם ופינו את מקומם לבית צדוק, מאדירה את תולדותיהם של הכוהנים מבית צדוק ומצדיקה את שאיפתם לשלוט במקרש ולהנהיג את העם. טיעון מעין זה היה לרוחם של הצדוקים ואנשי כת קומראן כאחד. לפיכך, אנו מניחים שמחבר קדמוניות המקרא הושפע מחוגים אלה, ובהשפעתם ניסח את דבריו על כוהני נב.

הצעתנו זו להבנת הרקע ליחסו העויין של ספר קדמוניות המקרא לכוהני נב, אינה עומדת בסתירה להנחה האחרת שהעלנו, לפיה מחבר הספר הושפע מן הביקורת כלפי הכוהנים בתקופתו. זאת, כיוון ששתי התופעות גם יחד – הפולמוס כלפי הכוהנים וההתחייסות על בית צדוק – תופסים מקום נכבד בספרות המיוחסת לכת קומראן. לפיכך, על אף הקירבה בין מסורותיו של הספר למדרשי חז"ל³⁸, ייתכן שמחבר הספר, או לפחות מחבר אותה מסורת על כוהני נב בימי שאול, הושפע מחוגים הקרובים לכת קומראן.³⁹

37. ראה: D.R. Schwartz, "To Join Oneself to the House of Judah" (Damascus Document: IV, 11), RQ 10 (1979-1981), pp. 435-446.

38. ראה, פלדמן, עמ' lxviii ואילך; ג'יקובסון, עמ' 207, 212-213, וכן, כאמור, הגישה המררשית לפיה שאול אינו אשם בטבח בכוהני נב.

39. להשערות בדבר הקשר בין ספר קדמוניות המקרא לספרות קומראן ראה: J. Hadot, 'Le Milieu d'origine du "Liber Antiquitatum Biblicarum"', in: A. Caquot et al. (eds.): *Littérature intertestamentaire*, Paris 1985, pp. 153-171. והשווה פלדמן, עמ' xxxviii ואילך; ג'יקובסון, עמ' 212; P.M. Bogaret, 'Les Antiquités Bibliques de Pseudo Philon à la lumière des découvertes de Qumrân. Observations sur l'hymnologie et particulièrement sur le chapitre 60', in: M. Delcor (ed.), *Qumrân, Sa piété, sa théologie et son milieu*, Paris-Leuven, 1978, pp. 313-331.

ד. כיצד נרדה פרשת הפילגש מגבעה לנב?

לאור מסקנות אלה, על יחסו של מחבר ספר קדמוניות המקרא לכוהני נב, נשוב ונעיין בסוגיית מיקומה של פרשת הפילגש בגבעה בנב. האם העובדה שבתיאור מעשה הטבח של שאול בכוהני נב יש האשמה פולמוסית כלפי נב, מלמדת כי גם בפרשת ה"פילגש בנב" מנסה מחבר הספר להכפיש את דמותם של תושבי העיר נב? אמנם, על פניו נראה שיש קשר בין חטאה של נב במעשה הפילגש, לבין הטענה — הבאה בשלב מאוחר יותר — כי כוהני נב חטאו ונענשו באמצעות שאול ודואג האדומי⁴⁰. אולם, בניגוד לדעתם של מספר חוקרים, דומה שיש לדחות אפשרות זו. בעל קדמוניות המקרא אינו מצביע על קשר בין שתי הפרשות: בשני המקרים מפורטים החטא והעונש. הטבח שדואג האדומי ערך בכוהני נב אינו מתואר כעונש על החטא בפרשת פילגש בגבעה, שהרי מיד לאחר חטא זה מתאר הספר כיצד נהרסה נב לחלוטין על ידי שאר השבטים. פעם אחר פעם נטבחים תושבי העיר, אך בפרשה שמקורה בשופ' י"ט מדובר בחטא של אונס ורצח עליו מחפים בני שבט בנימין, בעוד שבפרשת כוהני נב מייחס ספר קדמוניות המקרא לכוהני נב חטאים פולחניים. לפיכך, לא נראה שהסיבה לעונשם של כוהני נב בימי שאול היא בחטאי אנשי נב בראשית תקופת השופטים. אלו הן שתי מסורות נפרדות, ומלבד החזרה הכפולה על מוטיב החטא ועונשו, החביב על מחבר קדמוניות המקרא⁴¹, רק המיקום הגיאוגרפי מקשר ביניהן. יחד עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות כי המסורת האחת תרמה בעקיפין לעיצובה של המסורת השנייה⁴².

אם כן, כיצד ניתן להסביר את האופן בו משכתב ספר קדמוניות המקרא את סיפור המעשה, כשהוא מעביר את פרשת רצח הפילגש מגבעה לנב? דומה, שאת הגורם לשינוי ששתל המחבר בסיפור הפילגש, ניתן למצוא לאו דוקא בתחום הספרותי אלא בטעות גיאוגרפית. כפי שצויין לעיל, גבעה (גבעת בנימין, או גבעת שאול) מזוהה עם תל-אל-פול, ואילו נב מזוהה בתוך הכפר שועפט המצוי כק"מ אחד מדרום-מערב לתל אל-פול. שני האתרים שוכנים על גבעות הסמוכות זו לזו, ומסביבן נוף

40. ראה: מרפי, עמ' 215; ג'קובסון עמ' 1028. חוקרים אלה ואחרים הניחו — בהעדר פתרון אחר לסיבת החלפתה של גבעה בנב — כי הדבר נעשה כדי למצוא הסבר לטבח בכוהני נב, מעין "חטא קדמון".

41. דוגמא בולטת לכך ניתן לראות בקדמוניות המקרא מה 3, שם נאמר על הפילגש "יינהגו בזמה עם פלגשו עד כי מתה, כי מעלה באישה זמן מה בחטאה עם העמלקים ולכן נתנה ה' אלהים בידי החוטאים", (מהד' הרטום, עמ' 117-118, וראה, ג'קובסון, עמ' 1033-1034). עוד על מוטיב ההקבלה בין החטא ועונשו ראה: קדמוניות המקרא מג 5; ג'קובסון, עמ' 242-244.

42. על האופן בו מדרש אחד עשוי להשפיע על משנהו ראה, קוגל (לעיל, הע' 31), עמ' 257-261.

גבעות האופייני לארץ בנימין. ניתן בנקל להחליף אתר אחד במשנהו ולהחליף בין שמות הגבעות, במיוחד אם נזכור שבימי בית שני המידע על מיקומם של אתרים מקראיים לא היה מדויק. לפיכך, אנו מציעים כי מחבר קדמוניות המקרא (או מחבר המסורת שקדם לו בשכתוב מעשה הפילגש בגבעה) טעה וסבר שמעשה זה אירע במקום שבאותה העת זוהה עם נב.

חיוזוק להצעתנו זו, כי טעות גיאוגרפית עומדת ביסוד תיאור מעשה ה"פילגש בנב" בספר קדמוניות המקרא, ניתן לראות בכך ששגיאה כזו אינה סותרת בהכרח את פסוקי המקרא: "גבעה" יכולה להתפרש לא רק כשם מקום, אלא גם כמונח טופוגרפי, וכפי שיש גבעת שאול (או גבעת בנימין), ניתן, אולי, לטעות ולסבור שגם נב מכונה בשופ' י"ט בשם "גבעה", בשל מיקומה הטופוגרפי⁴³. אגב כך, מעניין שבעל קדמוניות המקרא אינו היחיד שטעה במיקומה של העיר בה התרחשה פרשת הפילגש. גם יוסף בן מתתיהו טעה בכך, כשטען שהמעשה התרחש לא בגבעה אלא בגבע⁴⁴. הרבר מפתיע, כיוון שבמקום אחר מציין יוסף בן מתתיהו במדויק את מיקומה של גבעת שאול⁴⁵. האם גם הוא — בדומה למחבר קדמוניות המקרא — לא זיהה את "הגבעה" שבשופ' י"ט עם גבעת שאול? או שמא נפלה בידו טעות בשל הרמיון הפונטי של שני השמות גבעה-גבעה?⁴⁶

קשה לקבוע במדויק מה הביא את מחבר המסורת על "פילגש בנב" לערבב בין גבעה לנב: האם הוטעה על-ידי מידע לא מדויק על מקומה של הגבעה בה נאנסה האישה, ושילב טעות זו עם מקומה של נב, כפי שהיה ידוע לו ממקור אחר? ושמה העדר כל מידע על מקומו של אחר מן האתרים הללו, גרם לו לזהות את שניהם באותו מקום. יש לציין, כי מאחר ובמקרא אין כל קשר בין גבעה לנב, נדמה כי רק ארם המכיר את הרומה של ארץ בנימין עלול היה להחליף בין שני האתרים. טעות כזו יכולה

43. ייתכן שבאופן מעין זה הבין מחבר קדמוניות המקרא את איזכורן של גבעת שאול ונב זו לצד זו (ביש' י', 29–32) כשלא זיהה את גבעת שאול הנוכרת שם עם גבעה שבשופ' י"ט. באופן דומה, מכנה יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים ה' 119) את גבעת פנחס (יהו' כד 33) בשם Γαβαθά. 44. בקדמוניות היהודים ה' 140 נזכרת εἰς Γαβαθ, וכן שם, שם, 157 Γαβαθ ἦν ἡ πόλις, ועוד הרבה. 45. במלחמת היהודים ה', ב, א 51 הוא מציין כי טיטוס חנה עם צבאותיו בקרבת גבעת שאול (Γαβαθ) (Σαούλα) כשלושים ריס מירושלים. מרחק זה תואם את מיקומה של תל-אל-פול ביחס לירושלים, אך לא את זה של גבע (ג'בע), הצפונית יותר (וראה להלן, הערה 47). לאיזכורים נוספים של גבעה אצל יוסף בן מתתיהו ראה: קדמוניות היהודים ו' 56, 67. 46. בדומה לאופן בו הוא מוסר בקדמוניות היהודים ו' 156 כי שאול עלה לארמונו בגבע (Γαβαθ) במקום שהמקרא גורס: "ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול" (שמו"א טו 34). זאת, ככל הנראה, בעקבות נוסח השבעים (Γαβαθ). על עניין זה אני מקווה להרחיב במקום אחר.

להיות מנת חלקם של אלו שהתגוררו במקום בימי בית שני, אך היא תהיה מובנת יותר אם נשער שמחבר קדמוניות המקרא עבר על פני אתרי גבעה ונב והחליף ביניהן, בעקבות עדות ראייה קצרה שלא איפשרה לו להגיע להכרה ממצה דיה של האיזור⁴⁷. אם נכונה מסקנתנו, כי טעותו של מחבר ספר קדמוניות המקרא נובעת מעדות ראייה, הרי ניתן לומר כי אותו אדם (או מחבר המסורת שאותה שילב המחבר-עורך של הספר), פעל בסביבות ארץ בנימין, 'סמוך לירושלים, או, לפחות, ביקר באיזור בו שוכנות גבעת בנימין/גבעת שאול ונב. לטענה זו יש חשיבות ביחס לסוגייה מעניינת נוספת — באיזה איזור בארץ-ישראל חי או פעל המחבר האנונימי של ספר קדמוניות המקרא⁴⁸.

לבסוף, ניתן להצביע על מגמה כוללת המשותפת לשני מעשי שכתוב המקרא הקשורים לנב, והיא טיהורו של בית שאול מחטא חמור של רצח נתעב. הצדקת הטבח שערך שאול בנב, כעונש שהגיע להם מידי האל, מנקה את שאול מאשמת רצח; העברת המעשה המתואר בשופ' י"ט מגבעה, עירו של שאול, אל נב — מסירה משבט בנימין ומבני עירו של שאול את האחריות להתעללות בפילגשו של הלוי מהר אפרים⁴⁹. אפשר וקו זה, המשותף לשתי הפרשות, הינו מקרי בלבד, אך ייתכן ויש לכך משמעות בלתי מבוטלת באשר לעיצוב דמותו של שאול בספר קדמוניות המקרא. ואולי אין זו יד המקרה שהספר מסתיים במותו של שאול בקרב עם הפלשתים, באקורד המדגיש את חשיבות ימי מלכותו של שאול בתולדות ישראל⁵⁰.

סיכום

טענתו של ספר קדמוניות המקרא כי כוהני נב נענשו על חטאים פולחניים,

47. דוגמא לקושי שבזיהוי האתר ולאופן בו ניתן לייחס לו היסטוריה של אתר הסמוך לו, ניתן לראות בבעיית ויהויה של גבעה, אשר זוהתה בטעות עם הכפר ג'בע שבמזרח ארץ בנימין. ראה: ארנולד (לעיל, הע' 4), עמ' 101 ואילך. לניסיון להעמיד דברים על מקומם ראה: A. Demsky, 'Geba, Gibeah and Gibeon - 'An Historico Geographic Riddle', BAZOR 212 (1973), pp. 26-31.

48. השווה לעיל, הערה 10. לדיון בעניין זה ראה ג'קובסון, עמ' 210-211. הטענות המובאות שם, לפיהן המחבר חי בגליל, אינן משכנעות, אם כי הן אינן סותרות בהכרח את הצעתנו.

49. על מגמת סיפור פילגש בגבעה להכפיש את דמותו של שאול, ראה: רודין-אוברסקי (לעיל, הע' 13), עמ' 164; Y. Amit, 'Literature in the Service of Politics: Studies in Judges 19-21', in: H.G. Reventlow et. al., (eds.): *Politics and Theopolitics in the Bible and Postbiblical Literature*, JSOT Sup 171, Sheffield 1994, pp. 28-40.

50. אם כי יש חוקרים הסוברים שסופר המקורי של הספר אבד ואין זה סיומו המקורי של הספר. לדעה זו מתנגד ג'קובסון, עמ' 253-254. מעניין שגם חז"ל ביקשו להאדיר את דמותו של שאול. ראה: יומא כב ע"ב; פרקי דרבי אליעזר יז (G. Friedlander, *Pirke De Rabbi Eliezer*, New York 1965, pp. 117-120); אורבך (לעיל, הע' 30) עמ' 460-461, הע' 6. עם זאת, יש לציין כי מרפי (עמ' 240-241) סובר כי מחבר הספר קדמוניות ראה את שאול כמנהיג כושל.

מושפעת מכך שבמקרא אין כל איזכור לעווננו ולעונשו של שאול על הטבח שערך בהם — קושי שגם חז"ל התחבטו בו. אולם, ייתכן שהרקע לגינוי כוהני נב מצוי במוטיב הכוהנים החטאים בספרות הפסאודואפיגרפית ובמגילות קומראן, ואף אין להוציא מכלל אפשרות כי המחבר שאב מן המגמה, האופיינית לכת קומראן, להעלות את קרן בית צדוק. מכאן שבדבריו בעניין זה, מחבר הספר קרוב לדרך פרשנות המקרא של חז"ל, אך ייתכן והושפע מעמדות האופייניות לכת קומראן והחוגים הקרובים לה. את השורש לזיהוי מעשה פילגש בגבעה עם העיר נב ניתן לתלות בהחלפה בין אתרי גבעת שאול ונב, הסמוכות זו לזו. סביב טעות גיאוגרפית זו בהבנת שופ' י"ט 14-15, נרקם הסיפור על אנשי נב הרשעים שעוררו עליהם את חמת שבטי ישראל. ספק אם מחבר הספר ראה קשר של ממש בין פרשת הפילגש לבין אחריתה הנוראה של נב בימי אחימלך הכהן. על כל פנים, אם אכן שגיאה כזו הביאה את המחבר לטעון כי פרשת הפילגש בגבעה אירעה בנב, הדבר מעיד כי הוא ביקר בארץ בנימין.